

Rovataink

IRODALOM.

PETERDI ANDOR.

I.

Hogyan imaginálódik Peterdi Andor elem? Hogyan lehetne megfesteni alakját a legjellemzőbben beállítva? Akkor pillantva rá hirtelenül; amint valami lámpadiadémos körút zsvivájából, kabátját a téliködös estében utcafiúsan összébhúzza, fogvacogva, üres gyomorral egy vaksötét sikátor szűk, piszkos nyílásán oson be épen, hol másnak félelmes volna járni, mint egyedül járni éjjel az országúton, de melyet, mint otthonát s mert az is mindenkit szeret, mindemellest ő még — szeretni is tudna, ha nem szorítaná össze szívét a mások csillogásával szemben, a maga percről-percre felnyíllaló, megélhetési kenyérharca. Ebben a gesztusban magában véve benne van leglelkének egész egyénisége, mindennek végoki lényege, mely kifejezési formákra talál a verseiben.

II.

Mit fejez ki mindez? Mit jelent nekem Peterdi Andor? Az utcafiúk, csavargók, koldusok megverselője ő; vagy pontosabban, mert minden verse ízig-vérig szubjektív: a maga utcafiúságának, csavargó-voltának a megverselője ő; a magyar Richépin. Ő az egyedüli magyar igazi proletár verselő; mert proletársága nem póz, nem programszerű, de egyéniségének lényegéből organikusan, kikövetkeztethetően folyó. Lelki rokonai: Hauptmann, Gorkij, Rosenfeld; ők a világirodalom legnagyobb igazi proletár költői; szeretettel olvasgathatja őket, mert mindenki csak azt olvassa szeretettel, kihez lelkileg közel áll. Lelke legmélyéből panteisztikus verselő ő, mert verseinek alapja eggyé olvad a természettel és látása, a mindent elevennek látás. Sajátságosságának különösségét plein air raisonneur-ségnek lehetne nevezni s ez belső lénye egészségfölköfti egészségességéből szakad ki. Szociális helyzete, vagyis az utcafiúsága s ez az egészségessége: bennük rejlik lelkének a titka. Utcafiúsága s egészségessége: ez a kulcsa lelkének; belőlük determinálódik minden; általuk minden megmagyarázható. Innen van, mert csak az ilyen lelkű embernél lehet az: hogy Petőfiszzerű s így alapjában véve rousseau-i módon, valahogyan minden verse a retour-

nons a là nature-t lihegi s magát legtöbbször az utcán, a Vág mellett, a búzakockán, az országúton, a nyílt ég sátra alatt, vagy hegyek közt, egyszóval a külső természetben rajzolja le szociális sorsa nyomásától való szabadságkeresésében; csak a szabadban, ahol mindenki szabad, érzi szabadnak magát. Ebben gyökeredzik, mert csak az ilyen lelkű embernél lehet az: hogy minden verse konfesszió, még pedig őszinte konfesszió és olyan, mely önbizalmas optimizmusú világnézésében nem mély, nem komplikált, de csöndes melegen egyszerű, vagyis becsületes erkölcsi érzést mutat fel a föld iránt, melyen született, a zsidófaj iránt, melyből született, az elmult család iránt, mely őt adta s az új család iránt, melyet ő alapított. Innét s ezért van, mert csak az ilyen lelkű embernél lehet az: hogy családjá, fajtája, hazája iránti becsületes érzése nyomán, azok nyomorúsága miatt felsíró, tüzesen fellobogó proletárhangja (és épen, mert ilyen organikusan keletkezett benne ez a proletárhang, azért igazi proletár költő ő,) igazi, de mégis csak tűzijátékszerű, mert tüze nem éget, nem hevít, csak hideg, hideg, jobbra sóvárgó velegondolkozásra vezet; hevíteni, az olvasó lelkét tűzre lobbantani, csak beteg zsenitől telhet. Ugyancsak innét s ezért van, mert csak az ilyen lelkű embernél lehet az, hogy... és itt folytatni lehetne, de nem kellene a jellemzést, melynek centrális tulajdonsága, hogy bizonyos diszpozíciók alkalmával, bizonyos ponton túl, bizonyos értelemben, már megszűnik értelme lenni, bár folytatni, mélyíteni, analizálni lehetne ad infinitum.

III.

Hogyan értékeljem Peterdi Andort? Miért nem nagy költő ő? Mint minden, az utcafiúságából s egészségességéből determinálódik ez is. Mivel lelkének nincsenek létrejötté percétől való gyógyíthatatlanul beteg sebei, külső-belső komplikációi, (érdekes látni nála, hogy az egészséges ember fájdalomra mennyire más, mintegy születésétől fogva beteg zseni ugyanazon fájdalommal) nem befelé néz kínos, mélyen gondolkodó, titkot-nyitó, megfigyelő-kérdésekkel vizsgálva önmagát, hanem kifelé, még pedig csak demonstratív módon, csak konstatálva, csak felületen mozogva. Vagyis, lelke legmélyén nem jutott el annak megértéséig, hogy önmagamban történik minden s hogy minden csakis önmagamban történik, nem lett önmagát differenciált kérdésekkel tépő, belsőjének árnyalati finomságait, zenei

művészi látásunkat és idegeinket a magyar zsentri leány hatalmas erejű drámája, aki mellől elgurul a pénz, a föld és mellette a korhely dinom-dánomba fulladt, mámoroktól petyhüdtre, undorítóvá fajult a férfi ideál.

Egy gazdag asszonyi élet rommá válásáról szól a „Színek és Évek“, amely magasrendű mint analitikus regény, pompás adatokat szolgáltat a szűk periferiákon mozgó „vidéki asszony“ lélektanához, de talán legmeglepőbb erénye az a szó legjobb, legkomolyabban vett magyar fajisága, amely nem néprajzi paszomántosságok és dialektusok furcsaságaiban, hanem a magyar lélek legtitkosabb redőibe nyúló faji jellemrajzban nyilvánkozik meg.

A mi melódikus költészettel telt könnyelmű erőpazarlásaink, mámoros fellendüléseink és hirtelen elbágyadásunk borkancsóba, cigánymuzsikába merült sírva-vigadó léhaságunk bús románca ez a könyv, néhol Móricz Zsigmondhoz méltó őserőjű kegyetlenséggel és megfigyelő erővel kifejezve, de a kemény, itt-ott szinte a durvaságba vágó sorokat gyorsan betakarja a Kaffka Margit dikciójának színes, arannyal, biborral szótt brokátja és bőven tisztán ömlő könnye.

Szebben sírni a mi litteraturánkban nem tud senki és ezek a harmatos könnyek megtisztítják azt a sok brutálitást, amit a regény szerencsétlen hősenek, Pórtelky Magdának sorsára dobott az élet.

Ezek a könnyek letörlik a vért, a sarat és megmarad tisztán lelket felemelően a szép magasztos szomorúság, a szenvedés és a maga áhítatot keltő nagyszerűségében, amint azt a readingi fogházban vergődött Wilde Oscar írta meg a „De Profundis“-ban.

H. László Ary.

©©©©©©©©©©©©©©©©©©©©©©©©©©©©©©

RÉGI MAGYAR ÉLET. Történetek és feljegyzések.
Írta Móricz Pál. (Singer és Wolfner kiadása,
Budapest, 1913. Ára K 3.50.)

Ez a könyv is azok közé tartozik, amelyek az olvasottakon túl is gondolatokat keltenek. Engem többek között az irodalmi viszonyainkon való elgondolásra készítetett. És kénytelen voltam megállapítani, hogy nem annyira irodalmunk szegénysége, minl inkább az újabban már nyíltan is hangoztatott irodalompolitika az oka annak, hogy az irodalmi művek értékelésénél és megbecsülésénél bizonyos szempontok kedvéért önmagunk fojtjuk meg irodalmunkat már csirájában és kárhoztatjuk íróinkat hallgatásra. A magyar irodalom a kezdet nehézségeiben is sok olyant produkált, amire minden időn át büszkék leszünk, de akkor az irodalom még az országé, a közönségé volt vagy legalább is lehetett volna; de ma, amikor a magyar föld egyre-másra veti felszínre a tehetségek egész sorozatát, amikor örülnünk kel-

lene annak, hogy gazdag irodalmunk keletkezik, amely éppen rendkívül gazdagságánál és változatosságánál alkalmas volna arra, hogy olvasó publikumot is neveljen, kell észrevennünk, hogy az irodalom az egyes érdekcsoportoké, amelyek a saját érvényesülésükért és céljaikért a természetes fejlődést és kibontakozást mesterséges eszközökkel igyekeznek megakadályozni.

Azonban nem panaszkodni akarok, amikor Móricz Pál legújabb könyvéről kívánok megemlékezni.

Az a régi magyar élet, amelyről Móricz Pál oly sok szeretettel és melegséggel ír könyvében, nem is olyan régi. Inkább csak a tegnapi története, amely hellyel-közzel talán még a tegnapelőttivel is érintkezik. Mert hát az elmúlt idők eseményei a rájuk való megemlékezés melegénél mindig közelebb állanak hozzánk s a rájuk rakódott zománc is porló szívek hamvával telítődött. A ma gyermeké azonban, aki belekóstolt sokfelé tagozódott kulturális életünk ezerféleségébe, csodálatosnak és különyszerűnek fogja találni a Móricz Pál rajzolta régi magyar életet. És bizonyára eltűnődik a ma és a tegnapi között tátongó űrön s amíg egyrésztől fájdalmas magyar rezignációval siratja a régi élet eltűntét, addig másrésztől mégis csak örül annak, hogy a magyar nemzetben erősebb volt a kultúra iránti ösztön, amely fejlődésre készítetett, mert hiszen ha nem volna asszimiláló képessége, ha nem tudna alakulni a viszonyokhoz és lépést tartani az európai kultúrával, már nemcsak mi temettük volna el régi magyar életünket, hanem eltemettek volna bennünket is, végigsepernt volna felettünk a modern kor vihára. És ebből a szempontból külsőleg nem is olyan nagy baj, ha régi magyar világunknak egyre kevesebb maradványa lesz, csak aztán vigyázni kell, hogy a külsővel együtt az az összetartó erő is ne pusztuljon el, amely mindenha tudta biztosítani fennmaradásunkat és fejlődésünket, hogy hiven tudjuk megőrizni azokat az erényeket, amelyek ennek a pusztuló régi magyar életnek annyi tartalmat, szeretetet, becsületet és tisztességet szereztek.

Érzi mindennek igazságát Móricz Pál is és könyvének nem egy helyén buzdít arra, hogy legalább a régi magyar életnek emlékeit őrizzük meg, szedegessük össze a porba hullott gyöngyszemeket és fűzzük kegyeletesen füzérbe. Móricz Pál egy maroknyi valót összegyűjtött, füzérbe szedte és most legújabb könyvében feltárja előttünk. Könyvének gazdag tartalmát minden kérdés nélkül igen egyszerűen csak történeteknek és feljegyzéseknek nevezi. És csak a sorok között szeretettel elmélyedők fogják észrevenni, hogy könyve többet nyújt kellemes történeteknél és feljegyzéseknél, hogy könyve tárháza történelmi értékeknek, amelyből sokat meríthetnek azok, akik ezt az anyagot bárminő szempontból akarják még feldolgozni. Aki csak szórakozásért olvassa ezt a könyvet, az nem is fog gondolni keletkezésének kalváriás útjára. Hiszen itt minden

magától és magából adódik, az egymás mellé rakott apró képek, jelenetek, mozzanatok, szóbeli közlések, irattári feljegyzések egész természetszerűleg alakulnak színes mozaikká, egyik esemény belekapcsolódik a másikba és egészíti ki azt teljes történetté. Persze, hogy így kell ennek lenni, hiszen éppen ez mutatja, hogy Móricz Rál derékul végezte feladatát, hogy könyve nem száraz adatok gyűjteménye, amely esetleg csak a kutatók szemében bír értékkel, hanem élvezetes olvasmány, amely joggal vár széleskörű elterjedésre.

Móricz Pál sokszor a mindennapi életnek szürke eseményeihez fűzi megemlékezéseit, sokszor a vele közlött vagy poros aktákból kihalászott adatokhoz, sokszor a saját közvetlen tapasztalataihoz, az általa látottakhoz és hallottakhoz, mint mikor például a szegedi vízi molnárok rendjéhez tartozó Csonka-Bukocza-Tanács-Ignácról emlékezik meg, aki kecskefejű dudáján valahol az alsó városban fujt el csiklandós nótákat, de mindig azzal a közvetlenséggel és a tárgy feletti megbirással, mint mikor Petőfi-nek egy kevésbé ismerő futó szerelméről, a bánatában megőrült szegény Milka cigánylánnyal való kalandjáról ír. Ha mindehhez hozzávesszük nyelvének színességét, gazdagságát, a fordulatokban egy-néhány újszerűséget, egy pár régi szónak felelevenítését és irodalmivá tételét, csak örülnünk kell ennek a könyvnek, amely újabb dokumentuma neki-lendülő irodalmi életünknek, amely az irodalom-politika ellenére is előre halad. Az pedig, aki tudja, mily érzékeny és fogékony a magyar lélek a magyar benyomások iránt, aki meg tudja érteni és tudja érezni, hogy mi is azon sirni való, ha a ménes ott delelget valahol a kondorosi csárda mellett, meg is fogja becsülni és szeretni a régi magyar életnek e történeteit és feljegyzéseit,

Dr. Träger Ernő.

ZENE.

ZENE ÉS KÖZÖNSÉG.

A komponálásnak sokféle módja van. De mindben közös, hogy egy alapvető hangulat kifejtésére irányul. Hogy ez a formálás mennyire sikerül, a hangulat és anyag összeegyeztetésén múlik. Ha az eredményt nézzük, már nincs külön hangulat és külön kidolgozás. Az inspiráló hangulat oly komplikált, hogy senki sem járhat végére. A fölületén akár valami „programm” is mozoghat, de mélysége az élet rejtelmében veszi el fonálát. Hogy végére járhassunk, találkozunk kellene az idegrendszer öröklött és szerzett titkaival, azokat valami elfogulatlan (szóval nem emberi) mikroszkóp alatt elemeire kéne bontanunk. Ezért nem jár senki utána. Az emberi

vizsgálódás lehetőségei igen mélyek ugyan, de mivel csak ember lehet a vizsgáló, az eredmény egy újabb idegrendszer hajlamaít kapcsolja a vizsgáltakba. Ezek után következik a tudomásulvevő, aki mindazt magáéva teszi. Még hasonló hajlamú ikrek közt sem kaphatnánk tiszta eredményt. Csak ott kezdjük a tudományt, ahol általánosar érvényes igazságokkal dolgozhatunk, olyanokkal, melyek az összes emberben közös meggyőződés eredményei. Ilyen például az, hogy a művész „akar” produkálni. Legyen ez a kiindulás. Ezt az akarást aztán szabad hangulattal, bármi mással összeköttetésbe hozni, mindez nem változtat a lényegen. A művész tehát akart, mert itt az eredmény: a kész munka. Az akarás és eközött van a dolgozás. A vizsgálónak a kész munkából kell az akarás és munka kapcsait levezetnie. Abban a pillanatban, hogy a minden emberben föllelhető meggyőződéses „igazságok” mesgyéjéről letér, egyénivé válik az eredménye. Ne feledjük, hogy a kívánt úton is egyéni lesz a munka, mert a tudós sosem helyezkedhetik az abszolút általánosnak trónjára; ő mindig ő marad. De arra a tapasztalati körülményre vigyázhat, hogy az ellenőrizhető általános emberi látás és megítélésből bármi szép filozófia kedvéért se essék ki, amit leszögez, az mindenkiben közös legyen.

A zeneesztétika távolról sem követi ez irányt. Ha például azt mondom, hogy Liszt ezt vagy azt a művét ezen vagy azon program hatása alatt írta: egyszerű példáját nyerem az esetlegesség tudománytalanságának. Az ily komplikált jelenségek-nél, mint a zenei inspiráció keletkezése, nem tudományként, hanem riportszerűen jár el a zeneesztétikus. Aki valaha egy sort komponált, örökre le kell hogy mondjon az ilyen misztérium megmagyarázásáról. A zenei gondolat keletkezésének levezetéséhez annyi egy inspiráló momentum fölismerése (akár ha a szerző vallomása is), mint a növényi tovaszaporodásnál a porzók működésének fölismerése. Tehát külsőséges; nem magyarázó, csak észrevevő. Ha azt mondom, hogy itt egy kompozíció: ez két észrevezés; ha most utánateszem, hogy ez meg ez a programja: ez megállapítás de utóbbival nem féreköztem közelebb az inspiráció tulajdonképpeni gyökereihez. Nem a programban, hanem az alkotó idegrendszerben ül az ok és minden egyéb, a program épp annyira staffage, mint az a séta, mit a szerző tett, az ebéd, mit evett és a nő, kit szeretett.

Az irodalmi magyarázók nem is kérik a teljes bemélyedés elismerését, csak azt, hogy a program földeítésével a hallgató élvezetét fokozni képesek; hogy ez is több, mint semmi, ez is adat a komponálás örökké csonka végindokolásának érzés-szerű, fölületes körjátékához. Ez az ösztön-szerű általános fogás az intuición, mely a tudománynak is gyökere, és mely hatás alatt mindenki dolgozik; úgy is nevezhetnők azonban, hogy élet-